

Χρήστος Κάτσικας

Στόχοι και προσανατολισμοί των νέων σχολικών βιβλίων Ιστορίας

Η περίπτωση της Ιστορίας του Γυμνασίου

Η διαμάχη η οποία έχει ξεσπάσει για τα νέα βιβλία ιστορίας με αφορμή το βιβλίο της ΣΤ' Δημοτικού δημιούργησε δύο αντίπαλα στρατόπεδα και δύο ρεύματα τα οποία ελάχιστα έχουν να προσφέρουν όχι μόνο στη συζήτηση για τα σχολικά εγχειρίδια, αλλά και στο ίδιο το επίμαχο θέμα, αυτό της ιστορίας και της ιστορικής εγγραφής της.

Οι δύο πόλοι της αντιμαχίας (με τις εθνικιστικές κορόνες να υπερτερούν γιατί ξύνουν τη μνήμη και τις πληγές του λαού μας καλύτερα) είναι από τη μία πλευρά ο εκσυγχρονισμός και ο κοσμοπολιτισμός και από την άλλη οι γνωστοί εθνικιστικοί κύκλοι που κλείνουν το μάτι στα συντηρητικά αντανάκλαστικά των ψηφοφόρων.

Το εκπαιδευτικό κίνημα και οι πιο δραστήριες συνιστώσες του ακόμη κρατούν μια στάση αμηχανίας. Όμως το ζήτημα τους αφορά. Από μία άποψη περισσότερο από κάθε άλλον, διότι εδώ διακυβεύονται «ιδεολογίες», παίζεται η τύχη της μνήμης και του τρόπου με τον οποίο αντιμετωπίζεται η ιστορία.

Απέναντι στον θεσμικό εκσυγχρονισμό (έτσι όπως αυτός εκφράζεται από το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο και τις «μο-

ντέρνες» αντιλήψεις για τη γνώση και το σχολείο) και την επαναφορά στη νοσταλγική ασφάλεια της παράδοσης, οι εκπαιδευτικοί οφείλουν να επιχειρήσουν την έξοδο. Με κανέναν.

Ούτε με το σερβίρισμα της νέας σκέψης που απαλείφει κάθε έννοια συγκρότησης και κοινωνικής πάλης για να παραδώσει τον μαθητή-αυριανό πολίτη χωρίς σκέψη, χωρίς ιδεολογικό και πολιτικό έρμα, έρμαιο στην αγορά, ούτε όμως και με τον κούφιο πατριωτισμό, την κενολογία, τις αντιλήψεις περί ανάδελφου έθνους κλπ.

Η πρώτη ιδεολογική και πολιτική άποψη, σύμφωνα με τον Θανάση Τσιριγώτη, παρά την επιστημονική της προβιά και το κύρος των ειδικών, προτείνει μια ιστορική σούπα, όπου το δευτερεύον εξισώνεται με το κύριο, οι κοινωνικές συγκρούσεις μηδενίζονται, ο ιστορικός χρόνος δεν υπάρχει, η συνολική αφήγηση σφραγιάζεται σε πληροφορίες, εικόνες, αριθμούς και πηγές, για να φτιαχτεί τάχα η ιστορία σαν κουλουράκι (ο καθένας και η προσωπική του ιστορική άποψη).

Η δεύτερη άποψη προτείνει τα ιερά και όσια του έθνους, την παράδοση και τη θρησκεία και απέναντι στην παγκοσμιοποίηση αντιτάσσει την επιστροφή

στις εθνικές ρίζες, κηρύσσει το σοβινισμό, προκρίνει τη μυθολογία απέναντι στην επιστήμη.

Ανάμεσα στις Συμπληγάδες οι εκπαιδευτικοί έχουν μόνον έναν δρόμο: να περάσουν ανάμεσα, όσο μπορούν αλώβητοι.

Τα νέα βιβλία Ιστορίας Δημοτικού-Γυμνασίου: μια περιήγηση στο παρελθόν χωρίς «πώς» και «γιατί»

5+1 επισημάνσεις

1. Από τα βιβλία απουσιάζει ο συνεκτικός ιστός, απουσιάζουν τα ιστορικά πλαίσια, οι κοινωνικές συγκρούσεις εξοστρακίζονται, ο ιστορικός χρόνος δεν υπάρχει, η συνολική αφήγηση σφαγιάζεται σε πληροφορίες, εικόνες, αριθμούς και πηγές. Απομένει η τμηματική πληροφορία, η αποσπασματική είδηση, το απομονωμένο γεγονός, χωρίς την ιστορική και κοινωνική του πλαίσισή. Το «πώς» και το «γιατί» έχουν εξαφανιστεί.

2. Απουσιάζει η διήγηση. Μα αυτό ακριβώς είναι η ιστορία: η διήγηση για τα πάθη των ανθρώπων, για το μόχθο τους για τη ζωή και για το κτίσιμο των κοινωνιών τους, για την πίστη που είχαν, τα λάθη που έκαναν, τις αντιστάσεις τους, το αίμα που έχυσαν για δικαίους και άδικους λόγους. Για όλ' αυτά συναρπάζει και μέσα από αυτά δημιουργεί την έφεση για γνώση και την κριτική διάθεση. Απ' όλο αυτό το συ-

ναρπαστικό «παραμύθι», σύμφωνα με τον Γιώργο Μαργαρίτη, η μεταρρυθμιστική «πολιτικά ορθή» απορρυθμιστή θέλει να αφήσει ένα και μόνο: το τίποτα.

3. Πρόκειται για σπαράγματα-θραύσματα γεγονότων χωρίς συνέχεια. Μπορούμε να μιλήσουμε για αποθέωση της αποσπασματικότητας, όπου σκόρπιες γνώσεις-πληροφορίες «ατάκτως ερριμμένες» προσφέρονται προς «κατανάλωση», ένας σωστός τσελεμεντές, όπου χάνεται η σχέση αιτίας και αποτελέσματος καθώς και το νόημα της κάθε γνώσης.

4. Ως «βαρύ πυροβολικό» των νέων βιβλίων διαφημίζεται η «διαθεματικότητα», η οποία, κατά το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, αποσκοπεί στην άρση της αποσπασματικότητας των γνώσεων και στη διασύνδεση διαφορετικών επιστημονικών κλάδων στη μελέτη ενός θέματος. Η μεθοδολογική αυτή προσέγγιση ανήκει στη γενικότερη μεθοδολογία των «σχεδίων εργασίας» (projects). Ποια είναι η συνέπεια; Ότι η διάρθρωση της «ύλης» εγκαταλείπει τη συστηματικότητα που επιβάλλουν η επιστημονική δομή των αντικειμένων και η διδακτική επεξεργασία τους. Με αυτό τον τρόπο, σύμφωνα με τον παιδαγωγό Μάριο Μιχαηλίδη, επιτυγχάνεται μια επιφανειακή, ακριβώς αποσπασματική μάθηση (στο όνομα της διασύνδεσης!), η οποία αποτελεί την παιδαγωγικοψυχολογική βάση της «κατάρτισης», στόχου στρατηγικής σημασίας για το σύστημα σήμερα.

5. Ο βαθμός δυσκολίας είναι αυξημένος, καθώς προσφέρεται συμπυκνω-

μένη ύλη από την Προϊστορία, την ιστορία της αρχαίας Ελλάδας μέχρι και τον 3ο μ.Χ. αιώνα στην περίπτωση του βιβλίου της Αρχαίας Ιστορίας της Α' Γυμνασίου, 15 αιώνων σε 140 σελίδες στην περίπτωση του βιβλίου της Μεσαιωνικής και Νεότερης Ιστορίας της Β' Γυμνασίου. Οι όροι διδασκαλίας από τη μεριά των εκπαιδευτικών και οι όροι κατανόησης από τη μεριά των μαθητών δυσκολεύουν.

6. Αν και γίνεται προσπάθεια να φανεί ότι παρουσιάζονται μόνο γεγονότα και όχι η ερμηνεία τους, αν και υπονοείται μια ψυχρή και αντικειμενική καταγραφή των γεγονότων, είναι πρωτοφανής η ιδεολογική μονομέρεια, μέσα ακριβώς από τη δήθεν απουσία της α ή β ερμηνευτικής εκδοχής. Μπορούμε να μιλήσουμε, σύμφωνα με τον Γιώργο Μαργαρίτη, για μεθοδική απαλοιφή ή στρέβλωση σχεδόν όλων των «επικίνδυνων» –για «υποκίνηση» και «αναβίωση παθών», όπως έλεγαν παλιά– γεγονότων.

Να συνοψίσουμε με λίγα λόγια: Τα νέα βιβλία ιστορίας αποτελούν:

- μια περιήγηση στο παρελθόν μέσα από θέματα στα οποία απουσιάζουν το «πώς» και το «γιατί», κάθε αναφορά στις κοινωνικές τάξεις και τους αγώνες τους·
- ευθεία βολή κατά της συγκροτημένης σκέψης·
- ευθεία βολή κατά της εσωτερικής λογικής και της ιστορικής αλληλουχίας των γεγονότων, κατά της εμπάθυνσης στις αιτίες των γεγονότων

και της σχέσης αιτίας-αποτελέσματος·

- ευθεία βολή, πάνω απ' όλα, κατά της αλήθειας.

Μεσαιωνική και Νεότερη Ιστορία Β' Γυμνασίου

Το βιβλίο αποτελεί ένα απέραντο «σφάγιο κειμένων» με ορθολογική διάταξη, ωστόσο η πληροφορία υπερτερεί της συνολικής ματιάς και το επιμέρους δεν εντάσσεται στο ιστορικό σύνολο. Ο θρυμματισμός των γνώσεων είναι συντριπτικός ενώ η απόσπαση των πληροφοριών από το θεωρητικό τους θεμέλιο εντονότατη.

Η ύλη είναι κατατεμαχισμένη σε πολλές μικρές ενότητες, «θεματικές» όπως θα μπορούσαμε να πούμε. Ανάμεσά τους παρεμβάλλεται εικαστικό υλικό και είδη «ασκήσεων» που μάλλον καλούν τους διδασκομένους να ανακαλύψουν μόνοι τους την ιστορία.

Ο τρόπος με τον οποίο δίνονται οι γνώσεις, σε συνδυασμό με την απουσία ενιαίας αφήγησης στερούν τον-η διδασκόμενο-η από τη δυνατότητα να ταξινομήσει τα γεγονότα, να τα ιεραρχήσει και να τα συσχετίσει, και μέσα από αυτό να ανακαλύψει τη σχέση ανάμεσα στην αιτία και το αποτέλεσμα. Με τον τρόπο αυτό απαγορεύεται στην ουσία η ανάπτυξη συγκροτημένης κριτικής σκέψης.

Είναι μνημείο ιστορικής λοβοτομής. Οι 140 σελίδες είναι σύνολο από τεμαχι-

σμένη ύλη μίας, δύο ή τριών σελίδων. Δηλαδή από την ιστορική ροή, από τη διαδοχή γεγονότων που ακολουθούν τη σχέση αιτίας και αποτελέσματος, ένα βλακώδες «τσιμπιδάκι» έχει τσιμπήσει ένα γεγονός εδώ, μία συνθήκη παραπέρα, ένα φαινόμενο ή έναν θεσμό πιο εκεί, χωρίς συνοχή, χωρίς συνέχεια, προχωρώντας με άλματα, αποκοβόντας τα αίτια από τα αιτιατά, διαχωρίζοντας τα πρόσωπα από τις ενέργειες, αποδεσμεύοντας την οικονομία από την πολιτική και τα γράμματα από την κοινωνική συγκυρία. Πώς ένας έφηβος μπορεί να συλλάβει την ιστορική ροή, το πώς το πλέγμα ποικίλων παραγόντων δημιουργεί τις κοινωνικές ρήξεις, τους πολιτικούς συμβιβασμούς, τις πνευματικές επαναστάσεις, τα οικονομικά θαύματα και τις συνδικαλιστικές αντιδράσεις, όταν καλείται να τσαλαβουτάει, να τσιμπολογάει και να κυκλοφορεί στο ιστορικό υλικό λες και είναι ριγμένος ναυαγός που πρέπει να διαπλεύσει ένα σκοτεινό πέλαγος, αναζητώντας εναγωνίως μια ξέρα;

Η συγγραφή υπηρετεί απολύτως την ύψιστη οδηγία, πως οι μαθητές μαθαίνουν πώς να μαθαίνουν. Η συνταγή είναι απλή. Δίνουμε στην τάξη πληροφορίες και την καλούμε να πλάσει τη δική της άποψη. Με τι κριτήρια, ποια μέθοδο απομένει στον καθένα να το πράξει. Η ιστορία ως επιστήμη δίνει τη θέση της στη χειροτεχνία και το προσωπικό γούστο, μια ευθεία νεοφιλελεύθερη σύλληψη.

Στην πραγματικότητα, έχουμε έναν ακραίο υποκειμενισμό. Και επειδή ακρι-

βώς κάτι τέτοιο είναι αδύνατο, δηλαδή από τα θραύσματα ιστορίας να καταλήγει το παιδί σε ιστορική αφήγηση, το «θαύμα» επαφίεται στον δάσκαλο!

Μ' αυτά τα υλικά ο μαθητής αναγκάζεται να αποδεχτεί τη γραμμική γεγονοτολογία, δεν αντιλαμβάνεται τον αλματικό τρόπο ιστορικής εξέλιξης και βεβαίως αδυνατεί να εννοήσει τα «ιστορικά γιατί». Είναι φανερό ότι ένα ασύνδετο σύνολο γεγονότων έχει μια οικτρά μικρή διάρκεια ζωής στη μνήμη του ανθρώπου.

Πρόκειται για μια εκσυγχρονιστική αντίληψη η οποία, σύμφωνα με τον ιστορικό Γιώργο Μαργαρίτη, δεσπόζει στα νέα σχολικά βιβλία, κάνοντάς τα να διαφέρουν ως προς τη μορφή και ως προς το περιεχόμενο από τα αντίστοιχα της προηγούμενης γενιάς. Το βασικό χαρακτηριστικό τους είναι η απουσία ολοκληρωμένης αφήγησης των γεγονότων και η επένδυση, αλλού περισσότερο αλλού λιγότερο, σε μικρά κείμενα-περιγράμματα, σε πίνακες, σχεδιαγράμματα και, προπαντός, σε εικόνες με τον σχετικό σχολιασμό. Η γνώση παρέχεται σε αυτά με «ημιτελή» τρόπο, αφήνοντας —όπως λέγεται— δυνατότητες αυτενέργειας στον μαθητή. Το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της νέας σκηνοθετικής αντίληψης για τα σχολικά βιβλία είναι μάλλον το βιβλίο της ΣΤ' τάξης του Δημοτικού, ενώ λιγότερο τολμηρά στην ίδια κατεύθυνση είναι τα βιβλία της Α' και της Β' τάξης του Γυμνασίου.

Η «αυτενέργεια» του μαθητή στηρίζεται σε εξωτερικές πηγές παρά σε

όσα λείπει το ίδιο το βιβλίο. Στην ουσία ο μαθητής πρέπει να «κατασκευάσει» μόνος του την ιστορική του γνώση, αναζητώντας, με ελάχιστη βοήθεια, υλικό στο διαδίκτυο ή στις (ανύπαρκτες) βιβλιοθήκες των ελληνικών σχολείων.

Αυτή η διαδοχή εικόνων, πινάκων, ερωτημάτων, λημμάτων δείχνει να αποσκοπεί στη δημιουργία εντυπώσεων κυρίως, παρά στην άρθρωση μιας συγκεκριμένης και ορθολογικά ταξινομημένης εκπαιδευτικής ύλης. Βρισκόμαστε ίσως μπροστά στον «μπρεσιονιστικό τρόπο εκμάθησης». Σ' αυτόν η αφήγηση, η εξέλιξη των γεγονότων και των καταστάσεων απουσιάζουν κατά τρόπο ώστε να εμποδίζεται κάθε συσχέτιση αιτίου και αποτελέσματος. Τα γεγονότα, δοσμένα αποσπασματικά και ενίοτε με χαρακτηριστικά κενά ανάμεσά τους, δίνονται αταξινόμητα ως προς τη σημασία τους – για το λόγο αυτό μπορεί να ξεχαστεί ή να εκπέσει ως και η Γαλλική Επανάσταση στο βιβλίο της Β' τάξης του Γυμνασίου. Η έλλειψη κριτηρίων και αναλογιών αιφνιδιάζει και οδηγεί συχνά στο συμπέρασμα ότι γίνεται ένα είδος επιλογής χωρίς σχέδιο και στόχους. Εξυπακούεται ότι μέσα σ' αυτές τις συνθήκες η διδακτική διαδικασία δεν μπορεί παρά να υποφέρει αφάνταστα.

Σε τελευταία ανάλυση, τα νέα σχολικά βιβλία, άλλο λιγότερο άλλο περισσότερο, εξυπηρετούν έναν και μόνο σκοπό: την πλήρη απορρύθμιση της διδασκαλίας της Ιστορίας και –υποψιάζομαι– όχι μόνο στο όνομα της καινοτομίας, της μεταρρύθμισης και του εκ-

συγχρονισμού. Σημεία και τάσεις των καιρών...

Ας δούμε τώρα ορισμένα παραδείγματα από το βιβλίο *Μεσαιωνική και Νεότερη Ιστορία της Β' Λυκείου* για να καταλάβουμε καλύτερα τι γίνεται. Ορισμένες γενικές παρατηρήσεις πρώτα:

1. Το 15% των σελίδων και αντίστοιχο ποσοστό των κεφαλαίων αναφέρονται ευθέως σε ζητήματα που έχουν σχέση με την εκκλησία, το χριστιανισμό και τη δράση του, τις αιρέσεις, τα μοναστήρια και τη θρησκευτικές διαμάχες.

2. Οι κοινωνικές συγκρούσεις ... εκτός ύλης!

Ούτε μία σελίδα για τις ταξικές αντιθέσεις, την ταξική πάλη που είναι η κινητήρια δύναμη της ιστορικής εξέλιξης. Είναι χαρακτηριστικό ότι σύμφωνα με το βιβλίο οι συγκρούσεις με τους «δυνατούς» γίνονται αποκλειστικά από τους αυτοκράτορες (στη σελίδα 16 ο Ιουστινιανός «προσπάθησε με αυστηρούς νόμους να περιορίσει τη δύναμη των μεγάλων γαιοκτημόνων και να προστατεύσει τους ελεύθερους αγρότες») και στη σελίδα 50 «ο αγώνας του κράτους κατά των μεγάλων γαιοκτημόνων (δυνατοί) είναι χαρακτηριστικό γνώρισμα της κοινωνικής ιστορίας του Βυζαντίου στα χρόνια των Μακεδόνων»).

3. Οι καλοί κατακτητές!

Η βενετική και η οθωμανική κυριαρχία στον ελληνικό χώρο παρουσιάζονται ως εξής: «Ορισμένες περιοχές του Ελλαδικού χώρου εξακολουθούσαν να βρίσκονται υπό βενετική κυριαρχία και μετά την άλωση της Κωνσταντινούπολης το 1453. Στα εδάφη αυτά οι Βενετοί επέβαλαν το δυτικό φεουδαρχικό σύστημα, προσαρμοσμένο στις τοπικές συνθήκες. Υπήρξαν, όμως, αντιστάσεις των πληθυσμών που εκδηλώθηκαν με ποικίλες μορφές». Αντίστοιχα, «στις τουρκοκρατούμενες περιοχές οι κατακτημένοι λαοί της Βίβλου (Εβραίοι, Χριστιανοί), σύμφωνα με το ισλαμικό δίκαιο μπορούσαν να συνάψουν συνθήκες που τους επέτρεπαν να διατηρήσουν την εσωτερική τους οργάνωση. Με τον τρόπο αυτό οι Χριστιανοί εξασφάλιζαν ατομικές, οικονομικές και θρησκευτικές ελευθερίες έναντι ορισμένων υποχρεώσεων, όπως η καταβολή ποικίλων φόρων στο Οθωμανικό κράτος».

4. Όλοι ήταν πατριώτες!

Σύμφωνα με το νέο βιβλίο, «γύρω από το Πατριαρχείο, τη συνοικία Φανάρι της Κωνσταντινούπολης, διαμορφώθηκε μια ομάδα λαϊκών αξιωματούχων, που είναι γνωστή με την προσωνυμία Φαναριώτες. Με τη μόρφωση και τη γλωσσομάθειά τους έγιναν απαραίτητοι στην οθωμανική διοίκηση και κατέλαβαν

υψηλά αξιώματα, όπως του Δραγουμάνου (διερμηνέα) της Υψηλής Πύλης, του Δραγουμάνου του Στόλου και του Ηγεμόνα των Παραδουνάβιων Ηγεμονιών. Έτσι αποκτήσαν κύρος και εξελίχθηκαν σε κοινωνική ομάδα με μεγάλη οικονομική δύναμη και επιρροή».

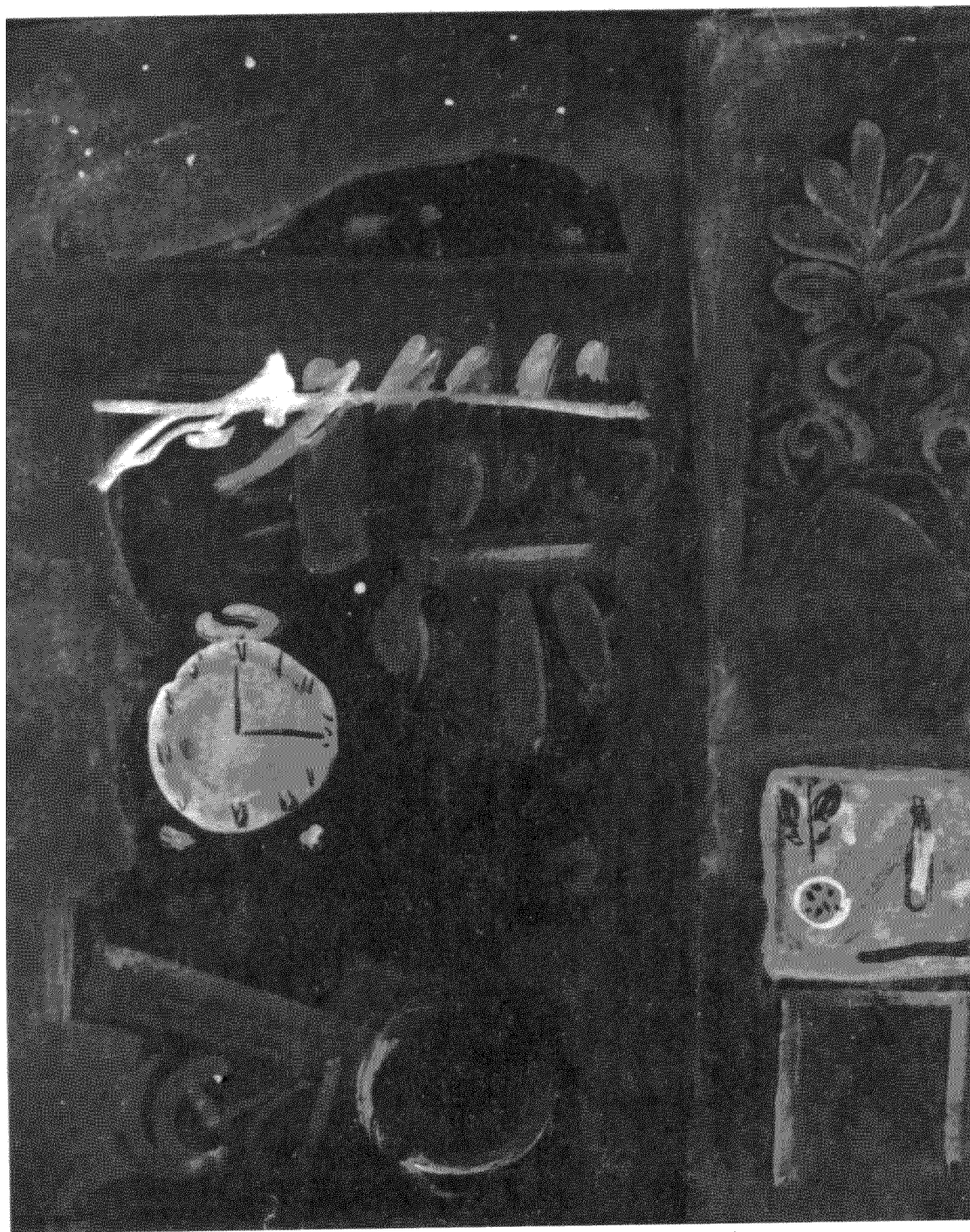
Διδακτικά φέρετρα

Στις πίστες των σελίδων της σχολικής ιστορίας ευδοκίμει η υποταγή, σ' ένα παρόν που θεωρείται αυτονόητο και δεδομένο, ενώ συγχρόνως εκχερσώνονται τα ερωτήματα που υπονομεύουν αυτή την εικόνα. Όμως, σύμφωνα με την ιστορικό Δήμητρα Λαμπροπούλου, η στάση απέναντι στο παρελθόν, η περιέργεια για τη γνώση του και η αδιαφορία απέναντι στην άγνοιά του εξαρτώνται από τέτοια ακριβώς ερωτήματα. Ας δούμε το πρόβλημα και από την αντίστροφη προοπτική. Αν δεχτούμε ότι η άγνοια του παρελθόντος δεν προκαλεί μόνο συγχύσεις στη γνώση του παρόντος αλλά και υπονομεύει κάθε δυνατότητα δράσης στο παρόν, τότε πρέπει να αναρωτηθούμε όχι για τις επιδόσεις των μαθητών στην εξέταση της ιστορίας, αλλά για το αν η ιστορική τους γνώση συμβάλλει στην ανάληψη τέτοιας δράσης. Αν τους βοηθά να γίνουν εξερευνητές του ζωτανού κόσμου και όχι ξεσαβανωτές των νεκρών. Αν, με άλλα λόγια, η γνώση τους για την ιστορία αποτελεί προϋπόθεση για την ανάπτυξη

της κριτικής τους συνείδησης και πρακτικής.

Φανταστείτε μια περιγραφή της δικτατορίας του '67 και της εξέγερσης του Πολυτεχνείου χωρίς αποσπάσματα από το ραδιοσταθμό του, χωρίς αποσπάσματα από τα τρα-

γούδια της αντίστασης, χωρίς αναφορές στην οδό Μπουμπουλίνας, τα βασανιστήρια, τη Φλέμινγκ, τον Σεφέρη, τον Παναγιώλη – και με μια φωτογραφία του ταγκ με τη λεζάντα: «Το ταγκ εισέρχεται στο χώρο του Πολυτεχνείου, ο οποίος μετά από λίγη ώρα εκκενώνεται».

Α. Ρόρρος, Νύχτα, 1963